

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Бойка Ивайлова Чернева,
външен член на научно жури (Заповед рег № РД-38-674/21.12.2023 г.)

ОТНОСНО: Публична защита пред научно жури за придобиване на обзаводателна и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, ПН 3.6 Право (Конституционно право) от Мария Борисова Димитрова

Данни за процедурата

Мария Борисова Димитрова е представила за разглеждане от научно жури дисертационен труд на тема *„Принципът на пропорционалност при защита на основните права“*. Научен ръководител на докторанта е проф. д-р Мартин Белов. Предоставени са необходимите за провеждане на публична защита материали. Спазени са изискванията на Закона за развитието на академичния състав в РБ и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Мария Борисова Димитрова се е обучавала в задочна форма на докторантура в катедра „Конституционноправни науки“ на Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Отчислена е с право на защита. Дисертационният труд е насочен за публична защита пред научно жури (Заповед рег № РД-38-674/21.12.2023 г.).

Данни за дисертационния труд – обща характеристика

Дисертационният труд *„Принципът на пропорционалност при защита на основните права“* е в обем от 244 страници и обхваща въведение, четири глави, заключение и библиография на кирилица и латиница. Въведението на дисертационният определя предмета на изследването – принципът на пропорционалността като съвкупност от правила при използвани при съдебния контрол, упражняван по отношение на ограниченията на

основните права. Посочени са две основни цели на изследването. Първата цел е разглеждането на еволюция и интегриране на принципа на пропорционалността в съдебния контрол като елемент на защитата на основните права. Нейното постигане е предпоставка за определяне и на втората цел на труда, която е една от основните тези на автора, а именно – прилагането на принципа на пропорционалност в контекста на националните особености е ефективен начин за защита на основните права, както и реакция на т. нар. активизъм на наднационалните съдилища. Така, според автора, ще се *„очертаят границите на намеса в преценката на ограниченията на основните права“* (стр. 7).

Въведението ясно очертава методологията на изследването. На първо място, изрично е подчертано, че принципът на пропорционалността се определя от позициите на съвременната конституционна теория, като е взето предвид възникването на принципа на пропорционалност в рамките на развитието на административното правосъдие. Отчетено е развитието на теорията за правата на човека и неговото влияние върху предмета на труда. Акцентът е върху юрисдикциите и ролята на наднационалните европейски съдилища. Това означава, че се поставя въпрос за взаимодействието между правни системи на конституционно ниво и наднационално ниво, за да се потърси ефективно прилагане на принципа на пропорционалността. Рамките на държавността остават „далечния“ контекст на проблема. Това позволява на автора да се съсредоточи върху съдебния контрол, като методологично стои достатъчно „отдалечено“ от политическите аспекти, без да ги пренебрегва, което се постига чрез използването на еволютивното правно тълкуване. Юридическият метод на изследване е съчетан със сравнителноправния подход, което обогатява правната литература по темата на дисертацията.

Преимущество на изследването е разглеждането на принципа на пропорционалността за защита на основните права в контекста на общата правна проблематика и различните негови проявления. Изследването се отличава с цялостност и завършеност. Налице е последователност и връзка между отделните негови части. Изложението е балансирано. Научният текст налага добър стил и уважение към точността и правилността на юридическата терминология. Демонстрира се цялостно познаване темата в теоретичен и приложен смисъл и обективно отношение към проблематиката на труда.

Въпросите за ефективност на принципа на пропорционалност се поставят в контекста на теоретичния анализ.

Глава първа на дисертационния труд е посветена на характеристика на принципа на пропорционалността в съвременния конституционализъм. Разглеждат се различните проявления на принципа на пропорционалността: принцип, който поставя граници на публичната власт; условие за справедливо управление; съвкупност от правила, чрез които съдът упражнява контрол на ограничаването на основните права. В тази част дисертационният труд съдържа последователен и добър преглед на философската представа за свободата като критерий за организиране на държавата и предпоставка за прилагане на принципа на пропорционалността. Отбелязани са тенденциите в развитието на националните съдебни органи по отношение на тяхната роля за защита на основните права, както и възникналите конфликти между правните системи, засягащи такива съществени въпроси като „идентичността и универсалността, легитимността и демократичността, националното и глобалното“ (стр. 13). В резултат на това са изведени две основни функции на принципа на пропорционалността. Тази част от дисертацията обхваща и преглед на еволюцията на конституционализма от позициите на обсъжданата тема, съчетан със сравнителноправно изследване.

В глава първа са разгледани и основните характеристики на съвременния конституционализъм: трансграничност; прехвърляне на суверенитет; съдебен контрол и съдебен диалог. Принципът на пропорционалността е изследван като основен принцип на съвременния конституционализъм, като се определя неговото съдържание и развитие като идея. Анализът се основава на разбирането за непременна връзка между пропорционалността и справедливостта. Преминава се към детайлизиране на съдържанието на пропорционалността като принцип – необходимост, законност, легитимност и др. Изложението има европейски контекст, но в труда е взет предвид и друг регионален контекст – особености на модела в САЩ при защита на правата. Работата обхваща критичен преглед на Теорията на конституционните права на Роберт Алекси, който има принос в определянето на принципа на пропорционалността. Преимущество на тази част от работата е също и извеждането на предизвикателствата пред концепциите на съвременния конституционализъм. Разгледани са критиките на принципа на пропорционалността като

структуриран подход. Авторът посочва, че прилагането на принципа е по отношение на „най-фундаменталните права“ (стр. 59). Изказва се позиция за правно-политическа и представителна роля на съда.

Глава втора е насочена към разглеждане на основните характеристики на принципа на пропорционалност като съвкупност от правила, използвани при съдебния контрол на ограниченията на основните права, т.е. принципа за пропорционалност в правоприлагането. Коментират се изискванията за разумност на ограничението на едно право. Тук се отбелязва, че този „*обичайно подход се прилага при ограниченията на социално-икономическите и културните права*“ (стр. 63), но като съвкупност от правила той се отнася към съдебния контрол на ограниченията на личните, гражданските и политическите права. Изяснени са етапите на съдебен контрол и създаването на авторитетен модел за оправдано ограничаване на правата, с което се подпомага дейността на нормотворческите органи. Представени и съпоставени са подробно теориите на Робърт Алекси и ААрон Барак. Часта, която разглежда видовете права е особено полезна, предвид мнението на автора за приложимост на принципа на пропорционалност основно към най-фундаменталните права. Отново се засяга темата за обществения и индивидуалния интерес, които следва да се балансират. Разглежда се и класификацията на правата на абсолютни и относителни. Коментира се приложимостта на принципа на пропорционалност по отношение на не-абсолютните права. Анализът продължава с разглеждане на позитивните и негативните права отново, за да се обоснове приложимост на принципа.

В глава втора е разгледан обхватът на ограниченията на правата и съдебния контрол и свързаните с това понятия – обхват на правото, ограничение на правото. На тази основа се разглеждат конституционните основания на принципа на пропорционалността и се дава тълкуване на съществени за дисертационния труд понятия – легитимна цел, постигане на целта, необходимост и др. Изяснено е понятието в пропорционалност в тесен смисъл – преодоляване на конфликт между интереси и принципи. Направен е извод, че пропорционалността следва да отчете националната и конституционната идентичност и разбира се други съществени изводи.

Третата глава от дисертационният труд е посветена на сравнителноправно изследване, на принципа на пропорционалността в Германия, Великобритания и Франция,

което е особено ценно предвид европейския контекст на цялата работа и по-специално на разсъжденията на автора относно принципа на пропорционалност. Отчетени са проявления на принципа в административното право, което е от значение за правната аргументация. Прегледът обхваща и редица аспекти на развитието на принципа в българското конституционно право.

Глава четвърта е посветена на принципа на пропорционалността в практиката на Конституционния съд на РБ в контекста на четирите правила на принципа. Прави се извод за последователно прилагане на принципа от КС, като се изразява становище за необходимостта от индивидуална конституционна жалба (стр. 171). Приветствам разглеждането на институционалният контекст, който допълва правния контекст. Така, проблематиката на взаимодействието между КС и Европейският съд по правата на човека не е „засенчено“ от нормативния анализ, какъвто е преди всичко правния анализ. Излагат се обективни причини, поради които практиката на КС по прилагането на принципа на пропорционалност не е богата.

Засяга се темата и за йерархията на правата (стр. 180), което определено е от значение за цялостното разглеждане на принципа на пропорционалност. Направен е преглед на относимата практика на Конституционния съд. Аргументирана е тезата за усилията на Европейския съд по правата на човека и Съдът на Европейския съюз да прилагат последователно принципа на пропорционалност и принципа на субсидиарност. Посочени са примери за съдебен диалог на КС с Европейския съд по правата на човека. Прави се връзка с чл. 56 от Конституцията на РБ, установяващ правото на защита. Отделя се дисбаланс между възможностите на КС пълноценно да изпълни ролята, която съвременният конституционализъм му възлага по отношение на защитата на правата.

Автореферат и публикации по темата на дисертационния труд

Мария Димитова е представила Автореферат в обем от 25 страници, които ясно, коректно и обективно представя съдържанието на дисертационния труд. Авторефератът отразява точно научните приноси докторанта.

Дисертантката е представила списък с три публикации по темата на научното изследване, от който е видно, че изпълнява минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Научни приноси и практико-приложни резултати

Дисертационният труд съдържа редица приноси, приносни моменти и практико-приложни резултати, сред които изрично следва да бъдат отбелязани следните приноси.

Трудът обогатява правната литература по отношение на принципа на пропорционалност при защита на основните права. Той е принос и като цяло към разработването на тематиката за защита на основните права.

Самостоятелен научен принос е разглеждането на институционалния контекст на прилагането на разглеждания принцип като необходима научна среда за конституционноправни изследвания. Това е позволило на автора да постави проблема за ефективност на съдебния контрол на ограниченията на основните права. В действителност дисертантът обогатява разбирането за еволютивно правно мислене, твърдейки че при осъществяването на съдебен контрол на ограниченията на правата, съдът участва в политическия процес, т.е. подпомага политическите субекти при очертаване на пределите на ограничаване на правата.

Изводите за институционална и правна „недостатъчност“ на съдебния контрол на ограниченията на правата, дават основание на автора да се присъедини към становището за въвеждане на индивидуалната жалба до КС. Приносен момент съдържа и изводът, че е необходим активен диалог между КС и националните съдилища с оглед очертаването на пределите на намеса от държавата посредством задълбочено определяне на правата и оправданите ограничения на правата, както на основата на природата на основните права като универсални права, така и на основата на конституционната идентичност, правна традиция и култура.

Подробното излагане на различни възгледи за същността на принципа на пропорционалност при защита на основните права, неговото определяне, както и разглеждането на негови различни проявления също е самостоятелен научен принос в теорията на конституционното право и теорията на правата на човека.

Приносни моменти се съдържат в анализа на четирите правила, които са в основата на принципа на пропорционалност.

Сравнителноправният преглед и съпътстващите го теоретични и практико-приложни приноси също представляват сериозни приноси моменти. Тук събирането, прегледът и обобщаването на практиката на различни съдебни органи, включително на различни нива на съществуване (европейски и национални) е съществената част.

Предложения и критични бележки

Препоръчвам дисертантът да продължи работа по въпросите, касаещи прилагането на принципа на пропорционалността по отношение на поколенията права на човека (видове основни права). В работата авторът определя личните, гражданските и политическите права като фундаментални или най-фундаментални в сравнение с други основни права (социално-икономическите и културните права). Възприемането на йерархия на основните права поставя нови въпроси на съдебния контрол на ограниченията на правата, голяма част от които, разбира се, са разгледани в работата.

Заклучение

Направената характеристика на процедурата и на дисертационният труд, както и посочените научни приноси, дават основание да се направи извод, че Мария Борисова Димитрова има способност за самостоятелно теоретично мислене в областта на конституционното право. Дисертационният труд на тема „*Принципът на пропорционалност при защита на основните права*“ съдържа съществени теоретични и практико-приложни резултати.

Предвид горното, давам ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА и предлагам на научното жури да присъди на Мария Борисова Димитрова образователната и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. “Право” (Конституционно право).

04 февруари 2024 г.

зготвил становището:

Проф. д-р Бойка Чернева